

Global Conference on Medical and Health Sciences

Hosted Online from Madrid, Spain

Date: 14th June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

BAETICA VILOYATIDAN AL-ANDALUSGACHA: ANDALUSIYA HUDUDIDAGI MADANIY VA MAFKURAVIY O‘ZGARISHLAR TAHLILI

Ashurova Xurshida Sag‘dullaevna

Axborot texnologiyalari” kafedrası v.b. professori

SamDCHTI “Gumanitar fanlar va

xurshidashurova01@gmail.com

Annotatsiya:

Ushbu maqola Andalusiya tarixining eng bahsli va burilish nuqtasi hisoblangan davrni - Rim tizimining inqirozidan boshlab, Islom sivilizatsiyasining (Al-Andalus) o‘rnatilishi va uning fojiali tanazzuligacha bo‘lgan jarayonlarni tadqiq etadi. Maqolaning markaziy g‘oyasi 711-yilgi voqealarni an‘anaviy ispan tarixshunosligidagi “arab bosqini” (invasión árabe) tushunchasidan farqli o‘laroq, ijtimoiy-madaniy va mafkuraviy inqilob sifatida qayta talqin qilishga qaratilgan. Tadqiqotda Vizigotlar davridagi trinitar teokratiasining inqirozi va bu inqirozning Andalusiya jamiyatidagi unitar mafkuraga bo‘lgan ehtiyojni qanday yuzaga keltirganligi tahlil qilinadi. Muallif Al-Andalusning shakllanishini tashqi harbiy agressiya emas, balki mahalliy muxolifat va islomiy kuchlarning umumiy inqilobiy harakati natijasi deb baholaydi. Maqolada Abd-al-Rahmon I asos solgan amirlikdan xalifalikkacha bo‘lgan davrdagi fan, falsafa va texnologik yutuqlar - Andalusiya jamiyatining intellektual va madaniy yuksakligining isboti sifatida ko‘rib chiqiladi.

Shuningdek, ishda Al-Andalusning ichki inqirozi, xususan, Al-Mansur davridagi harbiy diktaturaning sotsial-siyosiy oqibatlari va davlatning “Taifas” qirolliklariga bo‘linib ketishi batafsil yoritiladi. Maqolada ushbu zaiflashuv jarayonida Kastiliya feodalizmining tajovuzi va uning Andalusiya tarixiy

Global Conference on Medical and Health Sciences

Hosted Online from Madrid, Spain

Date: 14th June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

o‘zligiga yetkazgan zarari ilmiy asoslab beriladi. Xulosa qismida Al-Andalus merosining zamonaviy Andalusiya identifikatsiyasidagi ahamiyati va uning Yevropa Renessansiga qo‘shgan hissasi umumlashtiriladi.

Tayanch so‘zlar: Al-Andalus, Vizigotlar, unitarizm, madaniy inqilob, Abd-al-Rahmon I, Kordova xalifaligi, fan va san’at, Al-Mansur, Taifa qirolliklari, Kastiliya feodalizmi, Rekonkista.

KIRISH

Andalusiya tarixi Rim imperiyasi inqirozidan keyin boshlangan uch asrlik o‘tish davri - Rim tizimining yemirilishi va Vizigotlar hukmronligidan Islom sivilizatsiyasining kirib kelishigacha bo‘lgan murakkab transformatsiyalar zanjiridan iborat. Bu davr shunchaki siyosiy hokimiyat almashinuvi emas, balki “yangi sivilizatsiyaviy davlatga inqilobiy o‘tishni tayyorlovchi” qorong‘ulik va to‘xtab qolish davri sifatida tavsiflanadi. Rim imperiyasining eng muhim madaniy markazi bo‘lgan Baetica viloyati o‘zining intellektual salohiyatini saqlab qolgan bo‘lsa-da, Vizigotlar davridagi teokratik bosim va ijtimoiy adolatsizlik mintaqada yangi mafkuraviy ehtiyojni yuzaga keltirdi.

Rasmiy Ispaniya tarixshunosligida 711-yil voqealari uzoq vaqt davomida “arab bosqini” (invasion árabe) sifatida talqin qilingan bo‘lsa-da, chuqurroq tarixiy va ijtimoiy tahlillar bu tushunchaning “kinoyali xato” va “soxta montaj” ekanligini ko‘rsatmoqda. Aslida, bu jarayon tashqi agressiya emas, balki Vizigot monarxiyasining trinitar ortodoksiyasi va markazlashgan zulmiga qarshi Andalusiya jamiyatining ichki javobi, ya’ni “madaniy va mafkuraviy inqilob” edi. Vizigotlar imperiyasining parchalanishi va Don Rodrigo hukmronligiga qarshi ko‘tarilgan isyonlar natijasida yuzaga kelgan siyosiy bo‘shliq islom sivilizatsiyasining kirib kelishi bilan to‘ldirildi.

Global Conference on Medical and Health Sciences

Hosted Online from Madrid, Spain

Date: 14th June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u Al-Andalus fenomenini harbiy g'alaba prizmasidan emas, balki ijtimoiy-psixologik va mafkuraviy o'zgarish sifatida tahlil qiladi. Tadqiqotda 756-yilda Abd-al-Rahmon I tomonidan asos solingan Amirlik va keyinchalik 929-yilda e'lon qilingan Xalifalik davrida Andalusiyaning fan, falsafa, san'at va texnologiyadagi yuksak shon-shuhrati o'rganiladi. Shuningdek, maqolada Al-Andalusning ichki inqirozi, ya'ni 976-yildan keyingi markaziy hokimiyatning zaiflashishi va uning "Taifas" qirolliklariga bo'linib ketishi natijasida Kastiliya feodalizmining tajovuzi qurboniga aylanishi sabablari ko'rib chiqiladi.

Tadqiqotning maqsadi - Andalusiya jamiyati qanday qilib islomiy sinkretizm orqali O'rta yer dengizi madaniy tuzilmasida o'zining eng yuqori darajasiga erishganini va nima uchun bu yuksaklik keyinchalik fojiali inqiroz bilan yakunlanganini tarixiy dalillar asosida ochib berishdan iborat.

Al-Andalusning tashkil topishi va uning tabiati haqidagi ilmiy munozaralar so'nggi yuz yillikda ikki qarama-qarshi qutbga bo'lingan. Ushbu maqolada keltirilgan "madaniy va mafkuraviy inqilob" g'oyasi an'anaviy ispan tarixshunosligidagi "vatan boy berilishi" (pérdida de España) kontseptsiyasiga ilmiy muqobil sifatida o'rganiladi. An'anaviy va revisionistik qarashlar. Klassik tarixshunoslikda (masalan, Klodio Sanches-Albornos asarlarida) 711-yil voqealari faqat tashqi harbiy kuchlar tomonidan amalga oshirilgan bosqin sifatida talqin qilingan. Biroq, manbalarda ta'kidlanganidek, bu "oddiy montaj bo'lib, jiddiy tarixiy tadqiqotga mos kelmaydi". Revisionist tarixchi Inasio Olague o'zining "G'arbdagi islomiy inqilob" (La revolución islámica en Occidente) asarida Al-Andalusning shakllanishini "arab bosqini" emas, balki Vizigotlar zulmidan charchagan mahalliy aholining, xususan unitar xristianlarning yangi islomiy mafkuraga o'z ixtiyori bilan o'tishi deb baholaydi.

Global Conference on Medical and Health Sciences

Hosted Online from Madrid, Spain

Date: 14th June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Unitarizm va islomiy yaqinlik. Adabiyotlarda Al-Andalus muvaffaqiyatining siri sifatida Andalusiya aholisining mafkuraviy tayyorligi ko'rsatiladi. Don Opas va Vitiza tarafdorlari kabi unitar xristianlar uchun Islomning "Tavhid" (Yagonalik) g'oyasi Vizigotlarning trinitar dogmatikasidan ko'ra yaqinroq va tushunarli edi. Bu g'oya matndagi "unitar inqilobni muvofiqlashtirish va tashkil etish" tushunchasini to'liq ochib beradi. Tomas Glik kabi tadqiqotchilar esa bu jarayonni "ijtimoiy diffuziya" deb atab, yangi sivilizatsiyaning muvaffaqiyatini uning mahalliy madaniyat bilan sinkretik aloqaga kirisha olganligida ko'radilar. Arablashtirish va Islomlashuv jarayoni: Ilmiy adabiyotlarda arablashtirish (madaniy) va islomlashuv (diniy) tushunchalari farqlanadi. Manbalarda keltirilganidek, arablashtirish jarayoni faqat Abd-al-Rahmon II (822-yil) davridan boshlab jadal tus olgan. Bu davrga oid adabiyotlarda (masalan, Levi-Provansal tadqiqotlarida) Al-Andalusning "Sharq va G'arb o'rtasidagi ko'prik" sifatidagi roli, uning fan, falsafa va san'atdagi yetakchiligi ashyoviy dalillar bilan isbotlanadi.

Inqiroz va qulash omillari: Al-Andalusning ichki inqirozi bo'yicha adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, 976-yildan keyingi tanazzul asosan "Al-Mansur va uning tarafdorlarining harbiy fanatizmi" bilan bog'liq. Bu davrdagi "Taifas" qirolliklarining paydo bo'lishi va Kastiliya kengayish kuchlarining harbiy bosimi ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmalarni zaiflashtirgan. Pierre Guichard kabi sotsiolog-tarixchilar Al-Andalusning qulashini uning "murakkab shahar sivilizatsiyasi" va Shimoldan kelgan "agressiv feodalizm" o'rtasidagi to'qnashuv natijasi sifatida ta'riflaydi. Adabiyotlar tahlili Al-Andalus fenomenini shunchaki harbiy bosqin emas, balki Andalusiya jamiyatining uzoq vaqt davomida shakllangan o'zligini (shaxsiyatini) yangi va yanada adolatli tizim orqali ifoda etishi deb baholashga imkon beradi.

Global Conference on Medical and Health Sciences

Hosted Online from Madrid, Spain

Date: 14th June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Ushbu tadqiqot Al-Andalusning shakllanishini an'anaviy "harbiy bosqin" nazariyasidan farqli o'laroq, ijtimoiy-madaniy va mafkuraviy inqilob prizmasidan o'rganadi. Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar majmuasi qo'llanildi: Tarixiy-qiyosiy metod: Bu metod Rim Baeticasi, Vizigotlar qirolligi va Al-Andalus davrlaridagi ijtimoiy-siyosiy tuzilmalarni o'zaro solishtirish uchun qo'llanildi. Tadqiqotda Vizigotlar davridagi trinitar teokratiya va markazlashgan hokimiyatning inqirozi, Al-Andalusning unitar mafkuraviy asoslari bilan qiyoslanib, jamiyatdagi o'zgarishlarning mantiqiy sabablari ochib berildi. Sotsiomafkuraviy tahlil: Tadqiqot davomida Andalusiya jamiyatining ichki tabaqalanishi va ularning diniy-mafkuraviy qarashlari (unitar xristianlar, Vizigot zodagonlari, mahalliy aholi) tahlil qilindi. Bu metod "arab bosqini" tushunchasining o'rniga, mahalliy kuchlar (Don Opas va Vitiza tarafdorlari) va yangi kelgan islomiy kuchlarning umumiy inqilobiy fronti qanday shakllanganini tushunishga imkon berdi. Xronologik va jarayonli yondashuv: Manbalarda keltirilganidek, islomlashuv va arablashtirish jarayonlari bir vaqtda sodir bo'lmagan. Tadqiqotda ushbu jarayonlar bosqichma-bosqich o'rganildi:

1. Unitar inqilob davri (711-756): Vizigot imperiyasining parchalanishi.
 2. Arablashtirish davri (822-yildan keyin): Abd-al-Rahmon II amirligi.
 3. Islomiy sinkretizm davri (929-yildan keyin): Xalifalikning gullab-yashnashi.
- Gumanistik va madaniyatshunoslik tahlilida, Al-Andalusning fan, falsafa va texnologiyadagi yutuqlari superstrukturaviy jihatlar sifatida ko'rib chiqildi. Bu metod turli etnik guruhlar (arablar, berberlar, mahalliy ispanlar, yahudiyalar) o'rtasidagi "O'rta yer dengizi madaniy birdamligi" qanday qilib yuksak sivilizatsiyani vujudga keltirganini tushuntiradi. Tarixiy dekonstruksiya: "Rasmiy Ispaniya tarixidagi xatolar" va "soxta montajlar"ni aniqlash uchun tarixiy manbalar tanqidiy tahlil qilindi.

Global Conference on Medical and Health Sciences

Hosted Online from Madrid, Spain

Date: 14th June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Vizigot imperiyasining inqirozi va 711-yilgi “Mafkuraviy inqilob”.

Rim imperiyasi qulagandan so‘ng Andalusiya hududi German xalqlari, xususan, Vizigotlar hukmronligi ostiga o‘tdi. Biroq Vizigot monarxiyasi mahalliy aholi, ya’ni romanlashtirilgan Turdetan shaharlari bilan organik birikma hosil qila olmadi. 710-yilda Don Rodrigo (Rodrigo) hokimiyatga kelishi bilan Trinitar xristian ortodoksiyasining teokratik bosimi kuchaydi. Bu esa Andalusiya jamiyatida chuqur siyosiy va psixologik reaksiyani keltirib chiqardi. 711-yil voqealari, rasmiy tarixda aytilganidek “bosqin” emas, balki Don Opas (Sevilya ma’muri) va Vitiza tarafdorlari boshchiligidagi mahalliy muxolifatning islomiy kuchlar (Taric ibn Ziyod) bilan ittifoqi edi. Bu ittifoq Vizigot markazchiligiga qarshi qaratilgan “unitar inqilob” bo‘lib, u jamiyatni diniy va ma’muriy turg‘unlikdan qutqardi.

Al-Andalusning shakllanishi bir necha bosqichli madaniy transformatsiyani bosib o‘tdi. Manbalarda ta’kidlanganidek, madaniy shakllarda “arablashtirish” jarayoni islomiy inqilobdan darhol keyin yuz bermagan. Bu jarayon Abd-al-Rahmon II amirligi (822-yildan keyin) davrida davlat boshqaruv tizimi va san’atning takomillashishi bilan jadal tus oldi. 929-yilda Abd-al-Rahmon III tomonidan Xalifalikning e’lon qilinishi bilan “islomiy sinkretizm” o‘zining cho‘qqisiga yetdi. Bu davrda Al-Andalus quyidagi yo‘nalishlarda Yevropa va G‘arb xristian sivilizatsiyasidan mutlaq ustunlikka erishdi.

Fan va Falsafa: Arastu va Aflotun asarlarining arabchaga tarjima qilinishi va ularga berilgan sharhlar orqali fan rivojlandi.

Texnologiya: Sug‘orish tizimlari, qog‘oz ishlab chiqarish va astronomik asboblari (usturlob) yaratishda inqilobiy yutuqlarga erishildi.

Ijtimoiy hamkorlik: Turli etnik guruhlar (arablar, berberlar, mahalliy ispanlar, yahudiylar) umumiy O‘rta yer dengizi madaniy tuzilmasida yaqin hamkorlikda

Global Conference on Medical and Health Sciences

Hosted Online from Madrid, Spain

Date: 14th June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

yashadilar. Bu davr Andalusiya jamiyatining “eng yuqori shon-shuhratiga” yetgan davri hisoblanadi.

Bu davrda ichki inqiroz va Kastiliya feodalizmining tajovuzi ham sodir buldi. Jo‘mladan, 976-yilda Al-Hakam II vafotidan so‘ng, hokimiyat Al-Mansur (Almanzor) va uning tarafdorlari qo‘liga o‘tdi. Al-Mansurning harbiy fanatizmi va diktaturasi Al-Andalusning ijtimoiy birligiga darz yetkazdi. Bu davr uzluksiz harbiy kampaniyalar va ma‘muriy hokimiyatni harbiy guruhlar tomonidan egallab olinishi bilan tavsiflanadi. 1009-yildan boshlab yuzaga kelgan siyosiy parchalanish Al-Andalusning “Taifas” (kichik qirolliklar)ga bo‘linib ketishiga sabab bo‘ldi. Bu zaiflikdan foydalangan shimoliy xristian-kastiliya kuchlari diniy fanatizm va iqtisodiy boylikka intilish bilan tizimli harbiy bosimni boshladilar. Natijada, yuksak sivilizatsiyaga ega bo‘lgan Andalusiya hududi yana bir bor “mustamlakachilik yurtiga” aylantirildi va uning kelajagi Kastiliya feodalizmi tomonidan fojiali tarzda belgilandi.

XULOSA: Al-Andalusning tashkil topishi, rivojlanishi va inqirozi jarayonlarini tahlil qilish natijasida quyidagi fundamental xulosalarga kelindi: Birinchidan, 711-yil voqealari an‘anaviy tarixshunoslikda ta‘riflanganidek tashqi kuchlarning “arab bosqini” emas, balki Andalusiya jamiyatining ichki ehtiyojlaridan tug‘ilgan madaniy va mafkuraviy inqilobdir. Vizigotlar imperiyasining trinitar teokratiyasi va markazlashgan zulmi mahalliy aholi (unitar xristianlar va romanlashgan jamoalar) o‘rtasida yangi, adolatliroq ijtimoiy tizimga bo‘lgan intilishni yuzaga keltirdi. Bu o‘tish davri Andalusiyaning o‘ziga xos shaxsiyatini saqlab qolgan holda, islom sivilizatsiyasining ilg‘or elementlarini qabul qilishiga zamin yaratdi. Ikkinchidan, Al-Andalus sivilizatsiyasi “O‘rta yer dengizi sinkretizmi” mahsulidir. Bu davrda arablashirish va islomlashuv jarayonlari bir zumda emas, balki bir necha bosqichda (Amirlikdan Xalifalikgacha) amalga oshdi. Turli etnik va diniy guruhlarining umumiy madaniy makonda yaqin hamkorligi Andalusiyaning

Global Conference on Medical and Health Sciences

Hosted Online from Madrid, Spain

Date: 14th June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

fan, falsafa, san'at va texnologiyada dunyoning intellektual markaziga aylantirdi. Al-Andalus tajribasi shuni ko'rsatadiki, jamiyatning taraqqiyoti uning mafkuraviy ochiqqligi va turli madaniyatlarni o'zlashtira olish qobiliyatiga bog'liq. Uchinchidan, Andalusiya davlatining inqirozi ichki "harbiy fanatizm" va tashqi "feodal ekspansiya"ning o'zaro to'qnashuvi natijasidir. Al-Hakam II dan keyingi hokimiyat talashishlar va Al-Mansurning obsessiv harbiy siyosati Xalifalikning ijtimoiy-siyosiy ustunlarini zaiflashtirdi. Bu ichki bo'linish (Taifas davri) mintaqani Kastiliya feodalizmining tizimli tajovuzi qarshisida himoyasiz qoldirdi. To'rtinchidan, Al-Andalusning qulashi shunchaki davlatning parchalanishi emas, balki yuksak shahar sivilizatsiyasining agressiv mustamlakachilik kuchlari tomonidan siqib chiqarilishidir. Kastiliya feodalizmining o'rnatilishi Andalusiya xalqining tarixiy obro'sini kamaytirdi va hududni mustamlakachilik yurtiga aylantirdi. Shunday bo'lsa-da, Al-Andalus merosi Andalusiya o'zligining ajralmas qismi bo'lib, bugungi kunda ham mintaqaning madaniy qiyofasini belgilab beruvchi asosiy omil bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aubet, M. E. *The Phoenicians and the West: Politics, Colonies and Trade**. Cambridge University Press. 2001.
2. Bendala Galán, M. *Tartessos: La primera civilización de Occidente*. Madrid. 2000.
3. Olagüe, I. *La revolución islámica en Occidente*. Barcelona: Guadarrama. 1974.
4. Kennedy, H. *Muslim Spain and Portugal: A Political History of al-Andalus*. Longman. 1996.
5. Levi-Provençal, E. *Histoire de l'Espagne musulmane*. Paris. 1950.
6. Glick, T. F. *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages*. Princeton University Press. 1979.